

Ømålsordbogens brugere – nu og i fremtiden

Henrik Hovmark

This article discusses present and possible future users of ØMO (the Dictionary of Danish Insular Dialects), an academic dictionary describing the dialects and culture of peasants and fishermen on Zealand, Lolland-Falster, Funen and surrounding islands 1750-1950. Half of the dictionary has been published since 1992 ('a'-'march') in 12 printed volumes thus far and web publication is in the planning. Users have traditionally been defined as fellow researchers and non-experts with a special interest in dialects, local history etc. Web publication will obviously lead to a higher number as well as a broader range of users: the qualifications of many future users will be more diverse and less specialized. We discuss how to make the content more accessible to non-specialists without losing sight of specialized information and researchers' interests and needs.

1. De "almindelige brugere" banker på

Ømålsordbogen (ØMO) er en videnskabelig dokumentationsordbog der giver udførlige beskrivelser af de traditionelle danske dialekter på Øerne (Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer) i perioden ca. 1750-1950. Ordbogen giver detaljerede sproglige beskrivelser, men rummer også omfattende etnologiske og kulturhistoriske oplysninger om den bonde- og fiskerkultur som dialekterne var indlejret i. Projektet blev grundlagt i 1909, og første bind udkom i 1992 efter en længere indsamlingsproces, klargøring af data og udarbejdelse af redaktionsprincipper. Herefter er der udkommet 12 bind (a-march), dvs. lidt over halvdelen af ordbogen.

ØMO er som nævnt en videnskabelig ordbog, af samme type som tilsvarende nationale ordbogsprojekter der blev grundlagt i samme periode (fx Ordbog over det danske Sprog), og ordbogens brugere har primært været tænkt som fagfolk. For ØMOs vedkommende har man dog også tidligt haft en gruppe af "ikke-professionelle", "særligt interesserede" tæt inde på livet. Tidsskriftet Danske Folkemaal (1927-1999) henvendte sig i de første par årtier således i høj grad til dialekttalende meddelere og alment dialektinteresserede og indeholdt fx spørgelister (jf. Pedersen 2000, Gudiksen & Hovmark 2009). Denne ikke-professionelle brugerreds bliver også nævnt som en mulig og ønskværdig brugergruppe i ordbogens præsentationshæfte fra slutningen af 1990'erne: "Ordbogen henvender sig til en kreds af fagfolk, først og fremmest sprogforskere, etnologer, histo-

rikere og museumsfolk, men den vil forhåbentlig også få en kreds af ikke-professionelle brugere”. Og i en præsentation af ordbogen på hjemmesiden (ca. 2010) konstateres det at ”[ØMO] har også fået en kreds af ikke-professionelle brugere med interesse for dialekter og landbokultur”.

I 2012-2018 gennemgik ØMO en større teknisk omstilling med nye programmer, digitalisering og omlægning til en databasebaseret redaktionsproces. Udgivelsesformatet er stadig en trykt bog, men data er allerede klargjort til webpublicering som forhåbentlig kan blive virkelighed i en ikke alt for fjern fremtid. Webpublicering vil uundgåeligt give flere brugere og ikke mindst flere ikke-professionelle brugere, vel at mærke også brugere med langt færre forkundskaber og med langt mere diffuse interesser end de særligt interesserede.

Jeg vil i det følgende se på hvordan ØMO evt. kan tilpasse sig en langt bredere brugerkreds. Der vil i fremtiden uundgåeligt skulle tages mere hensyn til brugere med få forkundskaber, men ordbogen – og den bagvedliggende base – må også stadig tænke på de mere eller mindre professionelle brugere som har stor interesse i ordbogens undertiden meget specialiserede oplysninger.

2. Hensynet til ”almindelige brugere” uden forkundskaber

2.1. Redskaber som kan gøre teksten mere overskuelig og læselig

Det er umiddelbart forholdsvis let at gøre en trykt ordbog mere brugervenlig når den publiceres på nettet. For det første kan man opløse de mange forkortelser o.l. der traditionelt og typisk har kendetegnet ældre, trykte ordbøger med en overflod af komprimerede oplysninger. De første skridt i denne retning er allerede taget i ØMOs bind 12, hvor tvetydige, sjældent brugte eller meget ukurante forkortelser er blevet opløst (fx ”udtr” = udtryk, ”konkr” = konkret).

Opløsning af alle typer forkortelser vil dog ikke nødvendigvis føre til større brugervenlighed i alle sammenhænge. Det typiske eksempel er litteraturforkortelser som helt indlysende vil give u hensigtsmæssigt meget støj i en artikel, også i en netudgave. Her er det mere oplagt at tænke i en mere dynamisk forkortelsesstrategi i form af fx mouseover eller links. Et interessant tilfælde i ØMO er de mange lokalisings- og udbredelsesangivelser – alle oplysninger i ordbogen lokaliseres, på detaljeret niveau (sogn, underlokalitet) eller på mere generaliseret niveau (egne, herreder, (dialekt)områder). En typisk og meget enkel angivelse kan fx være: ”nvS(spor opt)”. Denne angivelse vil i uforkortet, opløst version se således ud: ’dialektområdet Nordvestsjælland (sporadisk optegnet (og muligvis almindeligt))’. Hvis man medtænker at angivelser af denne type også kan omfatte længere rækker af sogne, egne, underområder mv. inde i den enkelte parentes, og at der kan anføres flere dialektområder fortløbende (fx nvS, øF = ’dialek-

tområderne Nordvestsjælland og Østfyn'), er det indlysende at en opløsning af disse forkortelser vil blive meget omfattende. På den anden side er oplysningstypen helt central i netop denne type ordbog, og informationen vil også være interessant for helt almindelige brugere uden forkundskaber – kan en betydning eller udtale fx lokaliseres til den egn som man selv eller ens familie kommer fra? Det er derfor umagen værd at gøre informationen mere tilgængelig, men en helt anden type formidling vil være mere oplagt og effektiv her, nemlig en kobling til kort e.l., sådan som det fx ses i Norsk Ordboks netudgave.

Umiddelbart er det også let og effektivt at gøre en længere og ofte fortløbende artikel mere overskuelig ved at bryde teksten op i flere nye afsnit og gøre (under)afsnit mere tydelige grafisk og/eller med ekspliciterende overskrifter og fikspunkter (fx UDTALE, BØJNING, GRAMMATIK, EKSEMPLER o.l.; jf. fx Ptasznik & Lew 2019; Hovmark 2018). Dette er også påbegyndt i bind 12, hvor etymologiske og saglige, dvs. kulturhistoriske afsnit, indledes fast med henholdsvis "Etym:" og "Ency:". Artiklerne i ØMO er imidlertid ofte så lange og har så mange betydninger og betydningsniveauer at det er hensigtsmæssigt at tænke i yderligere strategier.

En strategi kan være at brugeren som udgangspunkt ikke præsenteres for den fulde artikel, men at dele der kræver specialistviden er foldet sammen under en tydelig, klikbar overskrift. Udtale- og bøjningsoplysningerne i ØMO forudsætter fx et kendskab til lydskrift, oplysningerne er meget komprimerede og kan også være meget omfattende – og en korrekt afkodning af afsnittet forudsætter desuden et kendskab både til strukturalistisk teori og metode og til ØMOs egne normaliserings- og visningsregler som tilmed kun er sparsomt forklaret i ordbogens præsentationshæfte (jf. Lindegård Hjorth 1993:127-29). Man kan overveje at lade dette afsnit være skjult for en almindelig bruger når en artikel åbnes (jf. tilsvarende strategi i netudgaven af Norsk Ordbok). Man skal dog være opmærksom på at oplysningerne om udtale (og bøjning) også kan være interessante for almindelige brugere, det ville blot kræve en radikalt anderledes formidlingsform der fx inddrog lyd. På (meget) længere sigt er det spørgsmålet om netop dette afsnit vil have bedst af at blive opdelt i en alment tilgængelig version, og en version der henvender sig til specialister og fagfæller. En sådan løsning er ikke umulig at forestille sig i en netudgave.

Det behøver dog ikke nødvendigvis at være specialiserede afsnit der foldes sammen for at reducere et overvældende omfang af oplysninger – eller for at gøre alle artikler mere overskuelige. Man kan fx vælge kun at vise hovedafsnit og betydningsdefinitionerne. Det er således tilfældet i Jysk Ordbogs nye netudgave (jf. figur 1). En sådan strategi kræver til gengæld at den almindelige bruger tydeligt kan se at artiklen gemmer på flere oplysninger – i Jysk Ordbog markeret med et plus, og tilsvarende et minus ved afsnit som kan foldes sammen og føre brugeren tilbage til en mere overskuelig artikel.

have¹ subst.

UDTALE OG BØJNING +

NOTER +

ETYMOLOGI MV. +

BETYDNING –

1 = JORDVOLD, GÆRDE, DIGE +

2 = INDHEGNET (EL. INDDIGET, INDGRØFTET) JORDSTYKKE +

3 = (IND)MARK, DYRKET JORD OMKRING GÅRD(E) +

Figur 1: Artiklen *have*¹ i Jysk Ordbog som den vises umiddelbart efter søgning.

Det der møder brugeren i Jysk Ordbog, er i realiteten en oversigt – og dermed er vi fremme ved den anden strategi. Oversigter lægger sig som et mellemlid mellem brugerens søgning og det egentlige søgeresultat eller svar, og det er derfor en forudsætning at de er umiddelbart forståelige og tilstrækkeligt vejledende, ellers vil de stik imod hensigten blive en barriere. En væsentlig udfordring vil være at få betydningsbeskrivelserne til at fungere tilfredsstillende uden det eksempelmateriale som en almindelig bruger netop har så stor gavn af for at forstå definitionerne der pr. definition er metatekst og jævnligt kan have abstrakt karakter. En anden og særlig udfordring vil være de ”definitioner” som består af grammatiske oplysninger i stedet for betydningsbeskrivelser. Denne type betydningsinddelere på definitionsplads er ikke helt usædvanlige i den ældre, videnskabelige ordbogstradition. De findes adskillige steder i ØMO og på forskellige niveauer i strukturen, men de ses fx også i NAOB, den reviderede netudgave af Norsk Riksmålsordbok.

Både ØMO og NAOB benytter også egentlige oversigter ved lange artikler som en hjælp til læseren, dvs. at der er indsat en oversigt før selve den fulde artikel begynder – en slags variant af modellen hos Jysk Ordbog (jf. figur 2):

1 OM LEVENDE VESEN MED BEN

1.1 bevege seg raskt til fots uten at begge føtter berører bakken samtidig; springe

1.1.1 FORELDET bevege seg, fare, gli (raskt) (ved hjelp av fremkomstmiddel som føttene er festet til); gå

1.1.2 MED OBJEKT

1.1.3 OFTE MED OBJEKT ELLER ADVERBIAL SOM UTTRYKKER DISTANSE ELLER TYPE LØPING løpe for å drive idrett, sport; delta i løpekonkuranse (i en gitt distanse)

1.2 OFTEST MED RETNINGSBESTEMMELSE sette av gårde i sprang; springe av gårde; skynde seg av gårde (uten at

Figur 2: Udsnit af oversigten ved artiklen *løpe* i NAOB.

Indholdet i oversigten i NAOB består af indholdet i den fulde artikels definitioner, evt. i en reduceret udgave. Betydningsbeskrivelser er således almindelige i oversigten, men som nævnt kan indholdet også bestå af ren grammatisk information, fx ”med objekt”, dvs. en konstruktionsoplysning. Disse oplysninger kan være specificerede og tydeliggjorte, fx ”ofte med objekt eller adverbial som udtrykker afstand eller type løping”, men ekspliciteringen vil ikke nødvendigvis være til megen hjælp for en almindelig bruger, da der er tale om en abstrakt metabeskrivelse af et typisk sprogligt udtryk. Det konkrete sproglige udtryk som man kan formode at brugeren står med og gerne vil vide mere om (fx *løpe maraton*, *løpe 400-meter*, *løpe om kapp*), og som en almindelig bruger ville have langt større glæde af at møde som et fikspunkt i oversigten, gengives derimod ikke. Der mangler med andre ord nogle typeeksempler i oversigten. Oversigterne i ØMO er generelt født med detsamme problem hvis de skal fungere som en hjælp for en almindelig bruger. Det interessante er at de manglende typeeksempler i NAOB faktisk findes i den udfoldede betydningsbeskrivelse (*løpe maraton* osv.), ligesom man også har etableret en oversigt over de flerordsforbindelser som har egen, selvstændig betydningsbeskrivelse (fx *løpe løpsk*, *løpe sammen*). Eksemplerne synes at bekræfte undersøgelser der peger på at ”formidlende mellemlid” mellem søgning/opslag og (korrekt) søgeresultat er komplicerede at arbejde med og ikke nødvendigvis kommer til at fungere som den hjælp man havde forestillet sig (Ptasznik & Lew 2014).

2.2. Hvad stiller man op med grammatiske oplysninger?

De store dokumentationsordbøger rummer mange grammatiske oplysninger af høj grundvidenskabelig værdi. Men oplysningerne er ikke lette at formidle bredt på nettet, og man kunne fristes til at anlægge den samme strategi her som for udtale og bøjning, nemlig at de som udgangspunkt var foldet sammen. Det er dog ikke helt let i fx ØMO. De grammatiske oplysninger kan stå mange forskellige steder i en artikel. Desuden udgør de ikke sjældent det eneste indhold i en definition (fx ”som adv”) eller supplerer den ganske snævert med valens- eller konstruktionsoplysninger. Det er derfor ikke umiddelbart muligt af folde oplysningerne sammen. Formidlingsmæssigt udgør de derfor en udfordring, men det er samtidig værd at tænke over hvordan disse oplysninger kan komme til deres ret i en publikationsform der også vil have mange brugere uden specialiserede kundskaber. Mange af oplysningerne vil forblive tekniske og uforståelige for menigmand (fx ”i tryktabsforb med retnings-ang adv” eller ”med overgangens resultat angivet ved adj”; *løbe* vb. bet. 24), men andre kan godt tænkes aktiveret bredere, som vist ovenfor fx ved hjælp af mere konsekvent brug af (type)eksempler (jf. ”i medial ell passiv form (*løbs*, *løbes*)”; ØMO, *løbe* vb. bet. 7).

2.3. Formidling af det kulturhistoriske stof

Et særkende ved ØMO er de saglige oplysninger om bondekultur, dvs. etnologiske og kulturhistoriske beskrivelser af arbejdsgange, redskaber mv. både ude og inde (fx høst og bagning). Hertil kommer omfattende oplysninger om tro, skikke, traditioner mv. Det er rimeligt at antage at disse oplysninger kan appellere til en bred brugerkreds, og det er også en informationstype som kan formidles på mange forskellige måder. Det ses allerede på en temaside om netop bagning på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskabets hjemmeside (dialekt.ku.dk/dialekter/broed-og-bagning), og det ses også på et nyt, svensk site om traditionel madkultur (matkult.se). Begge steder blandes oplysninger om ordforrådet med baggrundsforklaringer, folkløse, kort, billeder og lyd. En sådan multimedial formidling er også oplagt på en hjemmeside for ØMO, men det ligger længere ude i fremtiden og er ikke realistisk i første omgang. Her vil vi koncentrere os om mulighederne for at formidle det kulturhistoriske stof mere effektivt inden for den eksisterende ordbogsramme.

Krumtappen i organiseringen og formidlingen af det kulturhistoriske stof i ØMO er de såkaldte saglige afsnit, dvs. mere samlede fremstillinger af de enkelte (del)emner og det dialektale ordforråd. Ordbogens mangeårige leder Poul Andersen giver allerede i 1939 en beskrivelse af disse afsnit, deres rolle og værdi:

Naar det gælder Brugeren, har man et værdifuldt Hjælpemiddel i kortfattede saglige Fremstillinger af Fremgangsmaaden ved Bondelivets forskellige uden- og indendørs Arbejder, med Anførelse af hele det dertil knyttede Ordstof. [...] Disse saglige Beskrivelser skal orientere Brugeren, der søger Oplysning om det enkelte Ord paa alfabetisk Plads og som fra denne Plads henvises til den el. de saglige Beskrivelse(r), hvori Ordet forekommer. (Andersen 1939:26)

Inden man begyndte at udgive ordbogen, forredigerede man en del saglige emner og oprettede også synonymkredse med hovedsynonymer. Informationerne er altså allerede til en vis grad organiserede og forarbejdet gjort, men mange ting er alligevel overladt til den enkelte redaktør under redaktionen, og nogle emner er kun nødtørftigt redigeret. I en webudgave er det derfor oplagt og sine steder også nødvendigt at gennemgå organiseringen af information inden for de enkelte emner med henblik på at gøre den mere klar og lettilgængelig for en bredere brugerkreds: Hvor mange saglige afsnit skal der være? Hvilket hierarki skal der være? Hvornår skal der være henvisning til et sagligt afsnit? I øjeblikket befinder det store saglige afsnit om bagning sig under opslagsordet *bage*, men det betyder ikke at alle oplysninger om bagning findes her. Tværtimod er de saglige afsnit karakteriseret ved en mængde henvisninger, til ord, men også til andre relevante saglige afsnit under andre opslagsord. Under *bage* henvises der fx til

bageovn hvor der findes yderligere saglig information, og under *bageovn* gives der en henvisning til *bageovnsfæl* som imidlertid blot nævnes under *bageovn*, men ikke forklares. Heldigvis giver den nye database allerede nu mulighed for at opmærke ikke blot de saglige afsnit, men også de ord og betydninger som hører til bestemte emner, dvs. at det bliver muligt at etablere en slags subkorpora for de enkelte emner – eller domæner. Denne opmærkning vil kunne bruges til formidlingsmæssige formål, fx til at styre det interne henvisningshierarki så en bruger ikke drukner i links. Derudover vil opmærkningen også give mulighed for helt nye typer søgninger og udtræk fra basen relateret til emner eller domæner, af specialiserede fagfæller eller måske med mere sprogteknologiske formål.

3. Hensynet til de (halv)professionelle brugere

Et karakteristisk træk ved de kulturhistoriske oplysninger er at alle opmærkningerne i databasen om emner e.l. ikke nødvendigvis vil blive vist, hverken i en trykt udgave eller på nettet. Databasen er ved at udvikle sig til et selvstændigt, grundlæggende informationsbibliotek, hvorfra der kan genereres forskellige standardiserede visninger (fx en bog eller en webpublikation) eller mere specialiserede søgeresultater.

I ØMOs tilfælde er det tydeligt at omlægningen til redigering i databasen giver øgede muligheder for at aktivere ordbogens og samlingernes oplysninger på nye måder. Det gælder almindelige brugere, men det gælder måske især specialister og måske også sprogteknologer, i form af søgninger, men også i form af berigelse af databasens – og den hidtidige ordbogs – oplysninger. Vi har set hvordan der kan lægges emneoplysninger ind på forskellige niveauer, og andre opmærkninger kan tænkes hvis de skønnes at være relevante for bestemte brugere. Et eksempel kan være tilføjelse af valensoplysninger ved flerordsforbindelser. ØMOs samlinger er karakteriseret ved at rumme meget fraseologisk stof som jævnlige dokumenterer systematiske, danske konstruktioner der ikke er beskrevet i andre sammenhænge. Dette materiale vil med andre ord være af interesse for en generel beskrivelse af dansk sprog og af (mulige) valensmønstre aktuelt og historisk. Visningsformatet for flerordsforbindelser i den trykte bog giver imidlertid ikke mulighed for at vise valensoplysninger i nævneværdig grad og slet ikke hvis oplysningerne skal kunne bruges på højt specialiseret niveau, evt. også i sprogteknologiske sammenhænge. Man kan tænke sig en skjult opmærkning her med specialiserede valensoplysninger.

Men hvis de meget specialiserede oplysninger helt eller delvis skal ligge som søgbare oplysninger i databasen og ikke nødvendigvis vil være tilgængelige i mere alment formidlet form på nettet, bliver det igen relevant at tænke i en opdeling mellem halv- og halvprofessionelle brugere. De halvprofessionelle eller

særligt interesserede har nok visse forkundskaber, men de vil ikke have særlig specialistviden. Alligevel vil de have behov for at kunne finde relevant information på nettet i en umiddelbart tilgængelig form. ØMOs udtaleoplysninger kan bruges som eksempel. Mange af oplysningerne her er meget vanskeligt tilgængelige for en helt almindelig bruger, men nogle af de mere specialiserede oplysninger om udtalen af bestemte ord i bestemte egne vil givetvis have interesse for halvprofessionelle brugere. Det gælder i øvrigt også bøjningsoplysninger, fx bøjningsmønstre ved både stærkt- og svagtbøjede verber.

Samlet set kan man sige at fremtiden rummer stærkt øgede muligheder for at nå ud til en langt bredere brugerkreds, ofte på mere målrettede måder. Samtidig er det værd at notere at udfordringen ikke blot består i at komme almindelige brugere med få eller slet ingen forkundskaber i møde – her er der umiddelbart mange velkendte tiltag man kan gøre, og meget af stoffet rummer også et stort formidlingspotentiale hvad angår almindelige brugere. Udfordringen består også i at gøre ordbogens mange specialiserede informationer yderligere tilgængelige for brugere med mere eller mindre specialiserede forkundskaber.

Litteratur

Ordbøger

Jysk Ordbog. <www.jyskordbog.dk> (juni 2019).

NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. <www.naob.no> (juni 2019).

Norsk Ordbok (i-åværig). <no2014.uib.no> (juni 2019).

ØMO. *En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer 1* (1992-). København: Universitets-Jubilæets danske Samfund og Københavns Universitet.

Anden litteratur

Andersen, Poul (1939): Udvalg for Folkemaals Virksomhed 1933-38 (med Udkast til Plan for den kommende ”Ordbog over de danske Ømaal”). I: *Danske Folkemaal* 12, 17-64.

Gudiksen, Asgerd & Henrik Hovmark (2009): Måske husker De noget alle andre har glemt. I: Asgerd Gudiksen et al. (red.): *Dialektforskning i 100 år*. København: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet, 13-64.

- Hovmark, Henrik (2018): Udflytning og nedarvning som formidlingsstrategi i ordbøger. I: Ásta Svavarsdóttir et al. (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 14. Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi 15. Reykjavík, 129-140.
- Lindegård Hjorth, Poul (1993): Ømålsordbogen (anmeldelse). I: *Danske Studier* 1993, 125-132.
- Pedersen, Inge Lise (2000): Fra folkemål til multietnolekt: Kontinuitet eller brud. I: *Danske Talesprog* 1, 5-29.
- Ptasznik, Bartosz & Robert Lew (2019): New-line and run-on guiding devices in print monolingual dictionaries for learners of English. I: *Lexikos* 29, 1-19.
- Ptasznik, Bartosz & Robert Lew (2014): Do Menus Provide Added Value to Signposts in Print Monolingual Dictionary Entries? I: *International Journal of Lexicography* 27(3), 241-258. <www.doi.org/10.1093/ijl/ecu010> (juni 2019).

Henrik Hovmark
ordbogsredaktør, lektor, ph.d.
Ømålsordbogen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Emil Holms Kanal 2
DK-2300 København S
hovmark@hum.ku.dk